

suchasnist'no-politychna dumka v 20 stolitti. Dokumenty i materijaly: u 3 t. / uklad.: T. Gunchak, R. Sol'chanyk. – Mjunhen: Suchasnist', 1983. – T.2. – S.87–90.

44. Deklaracija Ukrai'ns'koi' Nacional'noi' Rady vid 22 kvitnja 1944 r. Ukrai'ns'ka suchasnist'no-politychna dumka v 20 stolitti. Dokumenty i materijaly: u 3 t. / uklad.: T. Gunchak, R. Sol'chanyk. – Mjunhen: Suchasnist', 1983. – T.3. – S.95–96.

Furmanyuk M. I., postgraduate student, Institute of Political and Ethnic Studies I. F. Kuras of the National Academy of Sciences of Ukraine (Ukraine, Kyiv), furmanyuk@gmail.com

Articulation of Ukrainian state-building ideology in the documents of political parties in the period from the end of the XIXth to the middle of the XXth century

The article is intended to clarify main concepts of Ukrainian state-building ideology, common to different Ukrainian political parties of the period. Central method of the study is document analysis. The study reveals that there were two identical aims of all political parties despite of their ideological profile: gaining state sovereignty, and achievement of the unification of all Ukrainian lands in one state. The concept of «state sovereignty» was explicitly formulated for the first time in 1917 Manifestos of the conservative Ukrainian Democratic and Farmer's Party. Before this, the concept of «independence» was predominantly used in party programs, statements, appeals, and even first issue editorials of party newspapers of that time. It is found out that primary stimulus of the political activity, including state-building ideologues creation, was the wish of Ukrainian people to have independent state.

Keywords: Ukrainian political parties of the first half of XXth century, state-building ideology, independence, state sovereignty.

* * *

УДК 329.055

Шипунов Г. В.,

кандидат політичних наук, доцент кафедри теорії та історії політичної науки, Львівський національний університет ім. Івана Франка (Україна, Львів), gennadij.shipunov@gmail.com

СПЕЦИФІКА «ЛІВО–ПРАВОГО» ПАРТІЙНО–ІДЕОЛОГІЧНОГО РОЗМЕЖУВАННЯ У ПОСТКОМУНІСТИЧНИХ ДЕРЖАВАХ

Визначено специфіку «ліво–правого» партійно–ідеологічного розмежування, яке склалося у політичному просторі посткомуністичних держав Центральної та Східної Європи. Доведено, що особливості позиціонування лівих партій у рамках одновимірної структури «ліво–правого» партійно–ідеологічного поділу, а отже, специфіка сполучення матеріальних і постматеріальних питань зумовлена обранням ними стратегіями адаптації до нових політичних та економічних умов, які виникли унаслідок подвійного транзиту від комуністичного авторитарного режиму до демократії та вільного ринку. Обґрунтовано, що особливості позиціонування правих партій у рамках двовимірної структури «ліво–правого» партійно–ідеологічного поділу, а отже, специфіка сполучення ними матеріальних і постматеріальних питань зумовлена ступенем ефективності тих політичних та соціально–економічних трансформацій, які відбуваються у посткомуністичних суспільствах.

Ключові слова: ліві партії, праві партії, ідеологія, транзит, посткомунізм.

Входження та остаточне закріплення у політологічному дискурсі «ліво–правої» семантики, яка, однак, характеризується несталістю основних понять (вони постійно змінюються, набуваючи нових ознак та змісту, залежно від того чи іншого суспільно–політичного контексту або, навіть, політичних традицій, які панують у певному регіоні [3, с. 297–298]), дали поштовх тривалій науковій дискусії відносно специфіки концептуалізації зазначеного розмежування та його пізнавального потенціалу [2, с. 74]. Сьогодні одним із надважливих та актуальних напрямів дослідження у цьому контексті є з'ясування особливостей міжпартійної конкуренції (а отже, її позиціонування партій у межах «ліво–правого» поділу) у посткомуністичних державах Центральної

та Східної Європи, зокрема й в Україні, на тлі тих кардинальних суспільно–політичних та соціально–економічних перетворень, які там відбуваються протягом останніх тридцяти років [7, с. 246–247].

Актуальність цієї наукової проблеми та її недостатня розробленість у рамках вітчизняної політичної науки зумовлює мету нашого дослідження – визначити та вивчити специфіку «ліво–правого» партійно–ідеологічного розмежування, яке склалося у політичному просторі посткомуністичних держав Центральної та Східної Європи у контексті їхнього подвійного транзиту – до демократії та ринкової економіки.

Нашою вихідною методологічною позицією є положення теорії плюралізації про співіснування у політичному просторі сучасних держав традиційних (матеріальних) та нових (постматеріальних) визначень лівих і правих, які не витісняють одне одного з політичного дискурсу, а лише стають більш чи менш значущими в контексті певної соціально–політичної та економічної ситуації [1, с. 215–216; 5, с. 64–68]. Такий підхід дає змогу переосмислити традиційний погляд на «ліво–праве» розмежування політичного простору у форматі одновимірного лінійного поділу: необхідність врахування матеріальних та постматеріальних питань у визначенні сутнісних ознак лівих і правих перетворює його на двовимірний. Тобто він набуває ортогональної структури, у межах якої одна вісь відображає традиційне розмежування, засноване на матеріальних (економічних) питаннях, а інша – нове, що базується на постматеріальних (соціокультурних) проблемах. У рамках такої двовимірної структури і відбувається «ліво–праве» позиціонування політичних сил: за одних умов з упором на економічні питання, за інших – на соціокультурні.

Використання двовимірної структури «ліво–правого» партійно–ідеологічного розмежування є абсолютно необхідним методологічним засобом у контексті визначення особливостей відповідного поділу політичних сил у посткомуністичних державах Центральної та Східної Європи. Адже лише у такий спосіб розкривається уся палітра пізнавальних можливостей, по–перше, для фіксації тих відмінностей, що існують між позиціонуванням партій у консолідованих демократіях Заходу та у посткомуністичних державах згаданого регіону, які детермінують різні варіанти поєднання ними матеріальних і постматеріальних питань; по–друге, для ефективного подолання зумовлених цим фактором концептуальних труднощів у ідентифікації лівих і правих у політичному просторі країн Центральної та Східної Європи.

Тож, відповідно до теоретичного підходу німецького дослідника Г. Кітшеля, в сучасних демократіях основні політичні розмежування, що визначають міжпартійну конкуренцію, обертаються навколо трьох головних питань: Хто є гравцем? Які є правила колективного вибору? Як гравці мають бути наділені ресурсами? У політико–практичному вимірі згадані питання конкретизуються у визначенні, відповідно, по–перше, критеріїв громадянства; по–друге, процедур ухвалення колективних рішень; по–третє, критеріїв розподілу ресурсів та можливостей серед громадян [4, с. 11–13].

Спираючись на цю методологічну установку, Г. Кітшель обґрунтував положення, згідно з яким

фундаментальною основою відмінностей у структурі партійної конкуренції (відповідно, і у позиціонуванні партій у межах двовимірного «ліво–правого» поділу) розвинутих демократій та посткомуністичних країн, що стали на шлях демократизації, є їхні різні економічні статус–кво або, іншими словами, різні вихідні позиції щодо критеріїв розподілу ресурсів. Позиціонування партій у цьому матеріальному вимірі зумовлює специфіку їхніх відповідей на перші два зі згаданих питання, які мають нематеріальний характер.

Тож, структуру партійної конкуренції та особливості поєднання партіями матеріальних та постматеріальних питань визначає основоположний конфлікт між захисниками та противниками існуючих прав власності та моделей економічного розподілу: захисники економічного статус–кво, не бажаючи ставити його під загрозу, чинять спротив процесам демократизації процедур ухвалення колективних рішень та лібералізації порядку набуття громадянства, оскільки, за твердженням Г. Кітшелята, у майбутньому ці процеси призводять до непередбачуваних змін у розподілі ресурсів. Тому захисники збереження існуючих економічних відносин завжди дотримуватимуться традиціоналістських, націоналістичних та авторитарних позицій, прагнучи не допустити наділення політичними правами нових соціальних груп (їхнього включення до політичного процесу) та обмежити розширення можливостей для участі громадян у ухваленні політичних рішень.

Отже, згідно з підходом Г. Кітшелята, на Заході, де статус–кво – це ринкова економіка, його захисниками виступають «нові праві», які водночас є націоналістами, традиціоналістами (патерналістами) і прихильниками авторитарних принципів управління та ухвалення політичних рішень. Послідовними ж противниками існуючої економічної системи тут є «нові ліві», які доповнюють свою антиринкову позицію лібертаріанськими вимогами щодо лібералізації та демократизації суспільно–політичного життя, виступаючи, зокрема, за розширення сфери політичної участі громадян та децентралізацію процедур ухвалення політичних рішень¹.

Натомість у посткомуністичних державах, де економічний статус–кво на початку процесів їхньої суспільно–політичної та соціально–економічної трансформації був діаметрально протилежний – неринковий режим розподілу ресурсів (планова економіка), ситуація з поєднанням партіями матеріальних та постматеріальних питань склалась принципово іншою. Захисниками статус–кво тут є переважно ліві політичні партії, що чинять спротив ліберально–демократичним реформам, апелюючи

¹Тут необхідно звернути увагу на те, що в аспекті поєднання політичними партіями Заходу матеріальних та постматеріальних питань Г. Кітшельт наполягає на протиставленні саме «нових правих» та «нових лівих», оскільки, за його словами, в умовах утвердження на Заході держави загального добробуту партійна конкуренція між традиційними лівими та правими протягом тривалого часу була представлена виключно у форматі одновимірного лінійного поділу, що базувалась на питаннях матеріального (економічного) характеру: прихильники ринкової економіки (праві) та її противники (ліві). Актуалізація ж постматеріальних питань та їхнє входження до політичного порядку денного західних демократій були пов'язані саме з виникненням «нових лівих» та «нових правих» [4, с. 18–19].

при цьому до тих соціальних груп, які найбільше постраждали (втратили) унаслідок транзиту до ринкової економіки та демократичної політичної системи. Відтак згадані політичні сили займають традиціоналістські, націоналістичні та авторитарні позиції.

Поборниками ринкової економіки, а отже, противниками збереження статус–кво у цих країнах є праві політичні партії. Вони активно виступають за здійснення глибоких ліберально–демократичних реформ з тим, аби розширити сферу політичної участі громадян та ліквідувати засновану на неринкових механізмах систему економічного розподілу. Причому ці політичні сили представляють так званих «переможців» транзиту. Однак виключенням тут є крайні праві партії. Вони належали до антикомуністичної опозиції, але через свої ідеологічні переконання є прихильниками традиціоналістських, націоналістичних та авторитарних цінностей. Тому, за словами Г. Кітшелята, вказані партії скоріше чинять опір лібералізації та демократизації суспільно–політичного життя гальмують перехід до ринкової економіки, ніж виступають каталізаторами цих трансформацій [4, с. 15–18, 20–21, 26, 41].

Комплексний підхід до пояснення особливостей структури партійної конкуренції посткомуністичних держав Центральної й Східної Європи та визначення у цьому контексті специфіки поєднання лівими і правими партіями питань матеріального та постматеріального характеру запропонували американська дослідниця М. Тевітс і польська вчена Н. Леткі. Їхньою вихідною методологічною установкою є положення, відповідно до якого вибір тієї чи іншої політики усіма партіями згаданого регіону детермінований такими факторами: спадком попереднього режиму, а також подвійним характером транзиту – до демократії та ринкової економіки.

Йдеться про те, що, з одного боку, широкомасштабні економічні реформи, реалізація яких супроводжувалась масовим безробіттям, високими темпами інфляції, низьким рівнем економічного зростання та, як наслідок, зменшенням податкових надходжень до бюджету, поставили на порядок денний необхідність здійснення заходів з жорсткої бюджетної економії, насамперед засобом зменшення державних витрат на соціальну політику. З іншого боку, трансформація планової економіки з широкою системою соціального забезпечення у ліберальну ринкову економіку призвела до формування великих груп громадян, які втратили роботу, стабільний прибуток та соціальну підтримку з боку держави. Відтак суттєве зниження рівня свого життя та зростання соціально–економічної нерівності в суспільстві вони чітко асоціюють зі здійсненням економічних реформ, спрямованих на швидкий перехід від тієї універсальної держави загального добробуту, що існувала за попереднього режиму, до вільного ринку. На цьому тлі згадані групи формують значний суспільний запит на ліву економічну політику, пов'язану із відновленням широкої системи соціального забезпечення зокрема та «соціалістичної справедливості» в цілому, яка існувала за попереднього режиму.

За цих обставин усі партії опинились перед необхідністю вибору між двома діаметрально протилежними типами політики (між правою та лівою), основні параметри яких задані такими стратегічними

альтернативами: або націленість в об'єктивних економічних умовах на реалізацію заходів з бюджетної економії (та її здійснення в якості правлячої політичної сили), або прагнення задоволення в ситуації серйозних економічних негараздів суспільного запиту щодо збільшення державних витрат на соціальну допомогу [6, с. 555–556; 7, с. 248–249]. Особливу увагу тут треба звернути на те, що вибір тією чи іншою партією однієї з двох згаданих альтернатив не завжди співпадає із зафіксованими у її програмі ідеологічними засадами.

Так, зокрема, частина лівих партій надає перевагу правій економічній політиці, навіть попри те, що в умовах соціально-економічних труднощів та збільшення кількості «невдах транзиту» саме ліва політика є вигіднішою з електоральної точки зору. Однак це стосується лише тих лівих, які прагнуть ефективно вбудуватись у нову політичну та економічну реальність, що склалась у посткомуністичних державах, засобом категоричного розриву із комуністичним минулим. Йдеться про те, що після падіння авторитарних режимів у Центральній та Східній Європі ліві були непопулярними у суспільстві та не розглядались іншими партіями у якості можливих партнерів, оскільки сприймалися як наступники правлячих раніше комуністичних партій та носії дискредитованих авторитарних комуністичних ідей.

Відтак за таких обставин найуспішнішою стратегією адаптації до нової реальності для тих лівих партій, які задекларували свій остаточний розрив із комуністичною ідеологією та перехід на позиції соціал-демократії, стала відмова від ностальгії за соціалістичним минулим, а також від безапеляційних звернень до соціалістичної ідеології, оскільки це могло бути інтерпретовано як бажання цих партій повернутись до старого режиму. Тож, для того, щоб позбутися статусу ізгоя у політичній системі, брати ефективну участь у виборчих кампаніях і здобувати владу згадані партії мали не тільки зафіксувати свою прихильність демократії та вільному ринку, а й здійснювати праву економічну політику, у тім числі в якості правлячих політичних сил. Причому такий вибір лівими партіями правої економічної політики не призводить до втрат ними своїх традиційних прихильників. Це зумовлено, зокрема, тим, що вони мають чіткий соціалістичний імідж: ліві виборці сприймають праволіберальні економічні реформи, які здійснюють ліві партії, як справді необхідні, виправдані та детально обдумані – для чого ще партіям із соціалістичною ідеологією здійснювати самовбивчу з електоральної точки зору політику? Крім того, радикальна декомунізація, яка відбулась у деяких країнах згаданого регіону, міцно прив'язала виборців із комуністичним минулим до лівих, особливо до колишніх комуністичних партій [6, с. 555–557, 566–567].

Праві партії натомість, не маючи настільки лояльного та стабільного електорату, як у лівих (серед основних причин, зокрема – більша фрагментація в країнах Центральної та Східної Європи правої частини партійного спектру, ніж лівої, а також відсутність у правих настільки міцних та розбудованих партійних організацій, які є у лівих), змушені для запобігання втрати голосів тих виборців, які розчаровані реформами, звертатись і здійснювати ліву економічну політику: підтримувати під гаслами захисту народу від негативних наслідків економічних реформ необхідність втручання

держави у економіку та збільшення витрат на соціальні програми [6, с. 555–558, 567].

Однак ця політика правих чи правочентристських партій може викликати недовіру виборців, а отже, не принести їм бажаного електорального результату. В такому разі згадані партії намагаються реалізувати іншу стратегію: переключити увагу виборців з економічних питань на соціокультурні, такі як націоналізм, традиційна моральність, антимультикультуралізм, декомунізація, права меншин (їхня інтерпретація як загрози правам більшості). Іншими словами, тут праві партії прагнуть применшити значення економічних проблем та перенести основне поле партійної конкуренції з лівими у постматеріальний вимір, у якому вони, посилено апелюючи до згаданих питань, розраховують збільшити свою електоральну підтримку. До того ж ця стратегія дає змогу зберегти власну ідеологічну ідентичність тим правим партіям, які у економічному вимірі звертаються до лівої політики. Проте, згадана стратегія буде успішною лише якщо в суспільстві існують соціальні поділи на етнічній та/або релігійній основі, які можуть політизувати праві партії [7, с. 247–249].

Усе це дало підстави дослідникам вивести та обґрунтувати такі кореляції: по-перше, зростання соціально-економічної нерівності з більшою ймовірністю призводить до зменшення значимості постматеріального виміру партійної конкуренції (знаходить своє відображення у зближенні позицій партій у цьому вимірі) в етнічно гомогенних, ніж у гетерогенних суспільствах; по-друге, зростання соціально-економічної нерівності з більшою ймовірністю призводить до зменшення значимості постматеріального виміру партійної конкуренції у світських, ніж у релігійних суспільствах; по-третє, наявність у суспільстві з великою соціально-економічною нерівністю і етнічного, і релігійного соціальних поділів створює особливо сприятливі можливості для партій щодо активізації постматеріального виміру партійної конкуренції; по-четверте, у суспільствах з великою соціально-економічною нерівністю, де існує значний запит на ліву економічну політику, ліві робитимуть наголос на економічному вимірі партійної конкуренції, а праві – на соціокультурному [7, с. 253–256].

Отже, опираючись на проаналізовані теоретичні підходи, ми можемо констатувати, що вихідними методологічними параметрами у дослідженні та визначенні специфіки «ліво-правого» партійно-ідеологічного розмежування у посткомуністичних державах Центральної та Східної Європи є такі положення:

– особливості позиціонування лівих партій у рамках двовимірної структури «ліво-правого» партійно-ідеологічного поділу, а отже, специфіка сполучення матеріальних і постматеріальних питань зумовлена обраними ними стратегіями адаптації до нових суспільно-політичних та соціально-економічних умов, які виникли унаслідок подвійного транзиту від комуністичного авторитарного режиму до демократії та вільного ринку. Тож, якщо політична сила обрала шлях ідеологічного та організаційного розвитку у форматі соціал-демократичної партії, лідери якої позиціонують себе як технократи та прагматики, для котрих першочергове значення має ефективне розв'язання

поточних політичних і економічних проблем, а не ідеологічні питання, то у матеріальному вимірі вона стоятиме на помірно проринкових позиціях (з одного боку, критика неоліберальної моделі капіталізму, що дає змогу зберегти партії свій соціалістичний імідж, а з іншого – прихильність ринковим механізмам, які мають діяти у межах змішаної економіки), а у постматеріальному – відстоюватимуть необхідність лібералізації та демократизації суспільно-політичного життя. У такий спосіб партія орієнтується як на збереження своїх традиційних виборців, значна частина яких є «невдахами» транзиту, так і на залучення нових груп виборців, зокрема й «переможців» транзиту.

Якщо партія позиціонує себе як політичну силу, що послідовно віддана соціалістичним ідеалам, то у матеріальному вимірі вона стоятиме на чітких антиринкових позиціях, а у постматеріальному – звертатиметься до традиціоналістських, націоналістичних та авторитарних цінностей. У такий спосіб партія, активно використовуючи ностальгію за «соціалістичним минулим», орієнтується на отримання максимальної підтримки з боку «невдах» транзиту, яким вона обіцяє захист від «хижацького» неолібералізму та відновлення «традиційного соціалістичного порядку» в суспільстві.

Окремо необхідно зауважити, що послідовну антиринкову, антикапіталістичну позицію відстоюють також й «нові ліві» партії. Однак, будучи відданими соціалістичним ідеалам, вони водночас категорично розривають із тією моделлю соціалізму, яку намагався у минулому реалізувати Радянський Союз, як з такою, що призвела до поневолення людини та утвердження авторитарно-бюрократичної системи. Відтак, максимально дистанціюючись від «соціалістичного минулого» та відстоюючи у постматеріальному вимірі лібертаріанські принципи, вони орієнтуються передусім на залучення нових соціальних груп – постматеріалістів, а також певної частини «невдах» транзиту;

– особливості позиціонування правих партій у рамках двовимірної структури «ліво-правого» партійно-ідеологічного поділу, а отже, специфіка сполучення ними матеріальних і постматеріальних питань зумовлена ступенем ефективності тих політичних та соціально-економічних трансформацій, які відбуваються у посткомуністичних суспільствах. Йдеться, про те, що саме праві, будучи основними спадкоємцями антикомуністичної опозиції, що існувала за попереднього режиму, виступили на початку транзиту головними ініціаторами ліберально-демократичних перетворень у суспільно-політичній та економічній сферах. Однак подальший перебіг цих реформ визначив різні варіанти поєднання правими економічних та соціокультурних питань. Тож, праві (ліберали) у матеріальному вимірі є послідовними прихильниками вільного ринку, у постматеріальному – лібертаріанських цінностей. Збільшення соціально-економічної нерівності в суспільстві зумовлює пом'якшення ними своєї ліберальної економічної політики, що виявляється у їхньому зміщенні вліво та переході на позиції лівого (соціального) лібералізму. Виступаючи за соціально-орієнтовану ринкову економіку та збільшення державних видатків на соціальні програми, вони прагнуть максимально мінімізувати негативні

наслідки економічних реформ. У такий спосіб вони представляють інтереси передусім «переможців» транзиту та орієнтуються на залучення частини голосів «невдах» транзиту.

Праві (консерватори) у матеріальному вимірі є прихильниками вільного ринку, а у постматеріальному – традиціоналістських, націоналістичних та авторитарних цінностей. В умовах збільшення соціально-економічної нерівності в суспільстві вони фокусуються саме на соціокультурних питаннях, прагнучи так переключити увагу виборців з економічних проблем та зберегти свою праву ідентичність на тлі вимушеного звернення до лівої економічної політики. Особливо це характерно для крайніх правих партій, які у матеріальному вимірі протистоять неоліберальній моделі ринкових відносин і відстоюють необхідність розвитку національно-орієнтованої ринкової економіки (національного капіталізму), виступаючи з позицій протекціонізму та такої моделі економічної редистрибуції, за якої переваги матимуть представники корінної нації (економічний націоналізм). У цьому контексті вони апелюють до лівих ідей щодо необхідності втручання держави у економічну політику та збільшення витрат на соціальні програми. У постматеріальному вимірі – виходять із заперечення лібертаріанських цінностей як таких, що порушують «традиційний порядок», виступаючи натомість з позицій націоналізму, антимультікультуралізму та традиційної (релігійної) моральності. У такий спосіб згадані політичні сили орієнтуються на залучення голосів як націоналістично налаштованих та/або релігійних «невдах» транзиту, так і тих «переможців» транзиту, які мають чіткі «нові праві» ідеологічні установки.

Список використаних джерел

1. Hellemans S. The Left-Right Semantics and the New Politics Cleavage / H. Kitschelt, S. Hellemans // *Comparative Political Studies*. – 1990. – Vol.23, Issue 2. – P.210–238.
2. Huber J. Expert Interpretations of Party Space and Party Locations in 42 Societies / J. Huber, R. Inglehart // *Party Politics*. – 1995. – Vol.1, Issue 1. – P.73–111.
3. Jahn D. What is Left and Right in Comparative Politics? A Response to Simon Franzmann / D. Jahn // *Party Politics*. – 2014. – Vol.20, Issue 2. – P.297–301.
4. Kitschelt H. The Formation of Party Systems in East Central Europe / H. Kitschelt // *Politics and Society*. – 1992. – Vol.20, Issue 1. – P.7–50.
5. Knutsen O. Value Orientations, Political Conflicts and Left-Right Identification: A Comparative Study / O. Knutsen // *European Journal of Political Research*. – 1995. – Vol.28, Issue 1. – P.63–93.
6. Letki N. When Left is Right: Party Ideology and Policy in Post-Communist Europe / M. Tavits, N. Letki // *American Political Science Review*. – 2009. – Vol.103, Issue 4. – P.555–569.
7. Letki N. From Values to Interests? The Evolution of Party Competition in New Democracies / M. Tavits, N. Letki // *The Journal of Politics*. – 2014. – Vol.76, Issue 1. – P.246–258.

Shypunov H. V., Candidate of Political Sciences, Associate Professor, Department of Theory and History of Political Science, Ivan Franko National University of Lviv (Ukraine, Lviv), gennadij.shipunov@gmail.com

Specificity of «left-right» party-ideological differentiation in post-communist states

The article defines and studies the specificity of «left-right» party-ideological differentiation within the political space of the post-communist states of Central and Eastern Europe. It was proved that features of the left parties' positioning within a two-dimensional structure of «left-right» party-ideological division and, thus, their specificity in the combination of material and post-material issues is stipulated

by selected strategies for adapting to new political and socio-economic conditions, which emerged in a result of a dual transition from the communist authoritarian regime to democracy and a free market. It was substantiated that features of the right parties' positioning within a two-dimensional structure of «left-right» party-ideological division and, thus, their specificity in the combination of material and post-material issues is stipulated by the degree of effectiveness of those political and socio-economic transformations which are taking place in post-communist societies.

Keywords: left parties, right parties, ideology, transition, post-communism.

* * *

УДК 328.184

Годний С. П.,
пошукач кафедри політичних наук, Національний
педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова
(Україна, Київ), hodniy@bigmir.net

Лобізм: кейс-підходи до сучасного розуміння

Розглядаються поняття, сутність та значення феномену лобізму як суспільного феномену. Проаналізовано існуючі методологічні підходи до розуміння лобізму, умови і можливості практичного втілення лобістської діяльності в сучасному українському суспільстві. З урахуванням різноманітності у визначенні лобізму, виділено певні риси, які властиві йому незалежно від трактування. Показано необхідність вироблення такої методології, яка є певним поєднанням, комбінацією підходів і методів, що взаємодоповнюють один одного й дозволяють в цілому адекватно тлумачити природу лобізму.

Ключові слова: лобізм, лобіювання, лобістська діяльність, політичний інститут, методологічний підхід, легалізація лобізму, групи впливу.

Незважаючи на широкий науковий інтерес до феномену лобізму, увагу науковців до методології його дослідження та методичного забезпечення поки слід вважати недостатньою. Проблема необхідності в Україні так званого «цивілізованого лобізму» сьогодні вивчається багатьма вченими і носить міждисциплінарний характер, але ніяке врегулювання не може бути грамотним і дієвим без осмислення сутності лобіювання, яке, в свою чергу, повинно спиратися на досягнення гуманітарних наук.

Сучасна західна політична наука приділяє пильну увагу проблемам вивчення політичної теорії зацікавлених групі, зокрема, особливостям практичної діяльності лобістів, дослідженням лобізму як політичного інституту. До числа важливих наукових розробок слід віднести праці Дж. Беррі, А. Болла, М. Мінца, Д. Коена й інших вчених. Окремі аспекти феномену лобізму висвітлено в працях російських фахівців – М. Анохіна, Т. Аравіної, О. Барвіна, О. Белоусова, О. Бінецького, К. Вяткіна, Є. Галумова, Є. Гусевої, Є. Дегтерьової, В. Лепехіна, О. Любімова, Є. Махортова, І. Мінтусова, С. Перегудова, П. Толстих, С. Черногорцевої, Ф. Шамхаловатаїн.

Вітчизняні розробки з окремих аспектів лобізму як системи фундаментальних цінностей суспільства представлено у дослідженнях О. Березенської, Д. Богуша, Н. Гричиної, О. Гросфельд, Л. Губерського, О. Войнич, Ф. Кирилюка, В. Королька, В. Корнієнка, О. Лісничука, Л. Малишенка, Є. Макаренка, Р. Мацкевич, В. Моїсеєва, Г. Почепцова, І. Рейтеровича, Ю. Сабанадзе, Є. Тихомирової, А. Трофименко, О. Салтовського та ін. Водночас аналіз вітчизняної і зарубіжної наукової думки засвідчив фрагментарність досліджень культури політичного лобіювання, тому дослідження базових методологічних цієї наукової проблеми представляється важливим для вітчизняної політології.

Це визначає мету наявної статті – проаналізувати існуючі методологічні підходи до розуміння лобізму як соціального феномену, умов і можливостей практичного втілення лобістської діяльності в сучасному українському суспільстві.

По-перше, почнемо із того, що у теоретичному аспекті в сучасній, доволі численній науковій літературі, де описується сутність лобізму, визначається, що політичне лобіювання загалом є системою і практикою реалізації інтересів різних груп громадян, яке визначає механізм впливу (тиску) приватних чи суспільних організацій (політичних партій, корпорацій, союзів тощо) на ухвалення рішень парламентом [8; 13; 14]. Але на узбіччі залишається сенс буквального перекладу терміна «лобізм» (від англ. lobbyism, від lobby – кулуари).

Беручи до уваги таке визначення, ніякого офіційного тиску лобізм не передбачає, тому що для цього існують інші інститути: засоби масової інформації, реклама, акції протесту тощо. Говорячи про «лобіювання» якихось питань, наприклад, у стінах Верховної Ради, ми передусім і повинні мати на увазі, що йдеться саме про застосування суто «кулуарного інструментарію» – підкупу, шантажу, фаворитизму, патронажу, протегування тощо. Коли ж при цьому лобізмом називають діяльність самих суб'єктів влади, спрямовану на задоволення своїх особистих потреб, це слід вважати невірним. У правильному розумінні, лобіювання ніяк не може здійснюватися самими суб'єктами влади, а здійснюється спеціальними суб'єктами – лобістами, які за своїм статусом не можуть одночасно бути носіями влади.

Слід погодитися із думкою П. Толстих: «лобізм закінчується там, де застосовуються нелегальні впливи на владу» [23].

По-друге, загальне трактування явища не дозволяє визначити його суть, без розуміння якої впровадження теоретичних знань в практичну діяльність загрожує негативними наслідками, в т.ч. негативного ставлення суспільства до феномену лобізму внаслідок його ототожнення із корупцією. Огляду на відсутність законодавчих основ лобістської діяльності в Україні [10, с. 7]. Так, лобістами стало прийнято називати всіх, хто має хоч якесь відношення до лобістської діяльності. Розширене розуміння лобізму може призвести до того, що серед лобістів у нас виявляться і пересічні громадяни, які пишуть листи представникам влади із проханням «купити пральну машину», і майданівці, які висували у свій час політичні вимоги до влади. Вже існує досить стійкий і одночасно шкідливий міф про «дикий лобізм», який фактично поставив у суспільній свідомості знак рівності між лобізмом і корупцією.

Небезпека такого уявлення полягає в тому, що слідом за формуванням негативного образу лобістів можуть слідувати заходи деструктивного характеру, які порушують механізми представництва інтересів. Характерно і те, що в самих країнах, де існує законодавство про лобістську діяльність, воно постійно посилюється в бік цілковитого виключення лобіювання із життя держави [17]. Перш за все, лобізм – це форма (спосіб) впливу на державу ззовні, із боку суспільства. Вплив на державу може бути правовим і неправовим. Лобізм – це правовий вплив. Звідси всі корупційні дії і